

Науково-дослідний проект "Українська національна школа-родина": підсумки, перспективи

Автор: **Усатенко** Тамара
кандидат філологічних наук

Школа-родина постає в Україні в час відродження її державності, що дає можливість у сучасному гуманістичному, демократичному шкільництві поєднати інноваційні процеси з багатотисячолітнім досвідом родинно-родової етнопедагогічної системи, а також з кращими особливостями школи часів схоластики і просвітницько-прогресистської доби...

Науково-дослідний проект "Українська національна школа-родина": підсумки, перспективи

Школа-родина постає в Україні в час відродження її державності, що дає можливість у сучасному гуманістичному, демократичному шкільництві поєднати інноваційні процеси з багатотисячолітнім досвідом родинно-родової етнопедагогічної системи, а також з кращими особливостями школи часів схоластики і просвітницько-прогресистської доби. Інтенсивний пошук нового типу школи засвідчують численні освітні реформи ХХ ст., спрямовані проти класичної освіти індустріального суспільства. Закони держави Україна "Про освіту", про дошкільну освіту, про середню загальноосвітню школу та інші сприяють дослідженню основ національного шкільництва постіндустріального інформаційно-технологічного суспільства. Спираючись на закони і постанови держави, концепції національної освіти та виховання, зокрема концепцію П.Кононенка "Система національної освіти" в Інституті українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка (з 2000 р. НДІ українознавства Міністерства освіти і науки України) відділом національної освіти створена концепція "Школа нової генерації – українська національна школа-родина", що зробила перші кроки до розбудови родинно-шкільного типу освіти. Концепція ставила за мету трансформувати середній загальноосвітній навчально-виховний заклад (школу) в єдину українську національну школу на засадах українознавства. Трансформаційні процеси демократизації та гуманізації, зокрема інтелектуалізації, інтеграції, комп'ютеризації, управління та організації тощо, концепція намагалася розглядати з установок і цінностей особи, родини, етносу, нації, тобто з етнонаціональних державотворчих підходів оцінити загальноцивілізаційні явища і ввійти в світове освітнє співтовариство рівноправними, світоглядно, технологічно, інформаційно збагаченими.

Концепція школи нової генерації, орієнтуючись на сучасні європейські шляхи модернізації освітніх процесів, шукала власні шляхи творення варіативної школи на засадах українознавства в єдиній українській національній школі. Завдання, що поставали в концепції, були зумовлені перехідним періодом у державотворенні України:

розробити культурно-інформаційну парадигму освіти української національної школи, порівнявши її з ідеологічно спрямованою просвітницько-прогресистською;

розглянути українську національну школу XXI ст. у просторі тисячолітнього шкільництва в Україні та досвіду світового українства;

ввести українознавство в усі сфери життєдіяльності школи в суголоссі з новітніми педагогічними ідеями модернізації: формування нового світогляду; зміна авторитарно-дисциплінарного навчання на особистісно-зорієнтоване; оволодіння новими інформаційними технологіями;

розробити модель варіативної і водночас єдиної української національної школи на засадах українознавства з доміантою родинності;

дослідити цінності української родини в єдності з етнонаціональними, громадянсько-державницькими, демократичного суспільства тощо;

ввести в школу-родину розуміння валеологічної культури, як провідної, розробивши концепцію, стандарт, програми з валеології;

визначити систему контролю, оцінювання, акредитації роботи школи-родини. Усі завдання вимагали спеціального наукового дослідження, вироблення рекомендацій для школи, переосмислення визначених і зрозумілих понять та оволодіння новими. Так, наприклад, дитину в об'єктно-суб'єктних стосунках виховують, навчають, формують; у суб'єктно-суб'єктних стосунках дитина росте, розвивається, її дії коригують, спрямовують, пестять.

У системі українознавства проблеми, поняття родинно-побутової культури (рід, родовід, традиції, звичаї, обряди тощо) розглядаються не тільки з погляду етнографічно-народознавчого, а переважно з етнологічного, етнопсихологічного, етносоціофілософського.

Філософсько-методологічні положення "Концепції школи нової генерації – української національної школи-родини" розроблялися в руслі концепції П.Кононенка "Українознавство", Т.Усатенко "Концепція валеологічної освіти в Україні", стандартів, програм з українознавства, валеології, створених в Інституті, українознавчих праць П.Кононенка та наукових співробітників Інституту, рекомендацій міжнародних конференцій, що проходили в інституті, семінарів, нарад тощо.

Найбільш поширені способи діагностики: анкетування, тестування, бесіди, родові схеми, альбоми, планшети, експозиції та ін.

Робота проекту, оформлення документів, звітності організовувалася відповідно до положення про інноваційну діяльність. Форми співпраці визначалися в угоді, але, крім того, регулярно проводилися конференції, клуби, семінари, консультації, обмін інформацією. Обов'язковим для кожного осередку є уважне вивчення законів, законодавчих документів про освіту. По них звіряється робота кожного осередку, доцільність кожної проблеми. Узгодженість дій – сила і впевненість у своїй праці.

У проекті з 1995 по 2001 р. працювали дитсадок "Рушничок" – м.Обухів (керівник З.В.Півторак), дитсадок "Кобзарик" – с. Мала Березовиця Тернопільської обл. (І.М.Біла), школа-сад "Материнська школа" – м.Хотин Чернівецької обл. (Л.Ф.Лемешева); відділ освіти Баштанської райдержадміністрації Миколаївської обл. (М.Гриценко), ЗОШ № 59 м.Луганська (Ю.Принь), ЗОШ №102 м.Дніпропетровська (І.Бондаренко), ЗОШ №139 м.Києва (Г.Кудряченко), ЗОШ с. Красна Слобідка Обухівського р-ну Київської обл. (Л.Гуменна), Жовтневий ліцей Кривого Рогу (С.Маркіна), ЗОШ с. Монастирище Ічнянського р-ну Чернігівської обл. (Н.Кондра), Український гуманітарний ліцей КУ м.Києва (Г.Сазоненко), Сквирський ліцей (К.Плівачук). Пізніше приєдналися: ЗОШ №252 м.Києва (Л.Яресько), ЗОШ №181 м.Києва (Є.Демченко), ЗОШ №21 м.Білої Церкви (Л.Вдовика). Підтримували проект на різних етапах: дитсадок "Дивоцвіт" м.Києва (М.Парховнюк), ЗОШ №303 м.Києва (В.Семиніна), районний відділ Дарницької райдержадміністрації м.Києва (В.Горюнова), Полтавський обласний інститут підвищення кваліфікації вчителів (Н. Білик), Миколаївський обласний інститут підвищення кваліфікації вчителів (Н. Колосовська). Концепція "Школа нової генерації – українська національна школа" покладена в основу проекту "Школа-родина", яку підтримало Міністерство освіти України (наказ №216 від 1995 р.) та Головне управління освіти в м.Києві, управління освіти інших областей та районних держадміністрацій. Над науково-дослідними проблемами проекту "Школа-родина" працювали в усіх регіонах України за власним бажанням керівники освітніх закладів, педагоги-мислителі, науковці, а не виконавці, відтворювачі чужих, відживших свій вік ідей. Усі керівники освітніх закладів, учасники дослідження кожної школи – яскраві особистості. Хоча б про одну з них слово. Марія Василівна Гриценко, на той час завідувач відділу освіти Баштанської райдержадміністрації Миколаївської області, приїхала до Інституту з доробком лабораторії, що працювала під її керівництвом."Навчальні плани сільської гуманітарної школи", що їх розробили М.Гриценко, Н.Колосовська, Л.Плужникова, Б.Федотов, розраховані на триступеневу школу. Знання для сільської гуманітарної школи структурувалися в єдності обов'язкових курсів, у позаурочний час за вибором – у роботі студій, секцій, гуртків. Так, у початкових класах пропонувався інтегративний цикл "Дитина в навколишньому світі", де в урочний час вивчалися: українська словесність (мова, література, мовна культура); народознавство; історія України; дитина в народному мистецтві (ігри, спів, хороводи, народний танець, народні ремесла, музикування на народних інструментах); математика, комп'ютерні ігри; логічна гра; дитина в природі; культура спілкування; музика; мистецтво хорового співу; хореографія; фізична культура, здоров'я; іноземна мова).

У позаурочний час дітям пропонувалася абетка образотворчих мистецтв; моделювання та конструювання; дитяча філософія; міфологія; театральна творчість; фотомистецтво; кіномистецтво; шахи, шашки; зведені заняття (оркестр, хор, ансамбль, інше).

У V – IX кл., крім предметів загальноосвітніх, введено культуру України,

інтегративні курси (природознавство, суспільствознавство), предмети логіка, етика, естетика, хореографія, театральна педагогіка, домашнє сільське господарство та ін.

У Х-ХІ кл. пропонувалося вивчати обов'язкові предмети, а також культурологію, основи філософських наук, профільний спецкурс "Педагогічний", "Сільськогосподарський", "Технічний", комп'ютерне програмування, бальні танці тощо. Вчителів і батьків шкіл району зацікавили розроблені під керівництвом науковців програми з етики, історії релігії, релігії і міфів, естетики та ін., зібрані легенди Баштанщини тощо.

Маючи такий доробок, М.Гриценко вибирає в проекті проблему "Інтегративне структурування знань у початкових класах української національної школи-родини". Робота відділу освіти була організована так, що в більшості шкіл вивчалися самостійні інтегративні курси "Українознавство", "Валеологія. Здоров'я". Навчальна і позакласна робота розгорталася на українознавчих засадах. Школи району набирали статусу школи-родини. На жаль, у відділі освіти талановитий вчитель-науковець М.Гриценко не змогла завершити обрану проблему, однак вона продовжує шукати, творити український світ у конкретному класі, де навчає дітей іноземної мови. Науково-дослідні проблеми проекту "Школа-родина", які досліджували осередки, охоплювали цілісне уявлення життєдіяльності школи, наближеної до родинної.

Філософії родинного життя і можливості на його основі побудувати родинно-педагогічне середовище в школі присвячені проблеми: Українознавчі родинні цінності особистості в школі-родині великого міста (ЗОШ №181 м.Києва);

Етнопедагогічна українознавча основа співпраці учнів-вчителів-батьків в українській національній школі-родині (ЗОШ №139 м.Києва);

Родинний мікроклімат у життєдіяльності української національної школи-родини (ЗОШ №102 м.Дніпропетровська).

Виховання громадянина України, етнонаціонально усвідомленого, освічену особистість, піднімають проблеми:

Формування інтелектуальної, етнонаціонально-усвідомленої особистості з активною державною позицією в ліцеї-родині (Український гуманітарний ліцей м.Києва);

Родинні цінності у вихованні громадянина України на основі співпраці школи і батьків (ЗОШ №303 м.Києва);

Інтеграція як один з пріоритетів модернізації розглядається проблемою "Українознавча основа структурування знань математично-природничого циклу та виховного процесу в українській національній школі-родині" (ЗОШ №252 м.Києва); Українознавча основа структурування знань гуманітарного циклу (ЗОШ №76 м.Києва); Інтегративне структурування знань у початкових класах національної школи-родини (районний відділ освіти м.Баштанки Миколаївської обл.).

Здоров'я, валеологія – основний напрям програм: Річне обрядове коло у валеологічно-екологічному вихованні дітей (дитячий

садок "Рушничок" м.Обухова);
Українознавчо-валеологічна основа життєдіяльності української національної школи-родини (ЗОШ №59 м.Луганськ).
Спілкування в школі-родині вивчається в ЗОШ №21 м.Білої Церкви.
Роль річного обрядового календаря в духовному розвитку дитини впроваджує у життя дитячий садок "Кобзарик" м.Тернополя.
Розвиток села (району) через освіту (школу) досліджують в ЗОШ с. Красна Слобідка Обухівського району Київської обл.: Сільська школа-родина – осередок збереження і розвою культурної спадщини предків; у Сквирському ліцеї – Культурна спадщина краю в українознавчій системі виховання та навчання; у селі Монастирище на Чернігівщині – Етнопедагогічні українські засади сільської школи-родини.

Кожен осередок не лише звітував про свою роботу, а й розкривав напрацювання в пресі, наприклад "У Красній Слобідці українська національна школа-родина": соціально-педагогічний експеримент на межі тисячоліть // Освіта, 24-31 січня 2001 р., спецвипуск родинної школи №2 м.Баштанки Миколаївської області у районній газеті "Світ дитини", квітень 1998 р. та багато інших); у спеціальних випусках, посібниках, монографіях, як наприклад у Сквирському ліцеї, в Українському гуманітарному ліцеї, у Полтавському та Миколаївському інститутах підвищення кваліфікації вчителів; у всеукраїнських місцевих теле- та радіопередачах.

Поширенню досвіду експериментальних проєктів, програм сприяють семінари-презентації, які особливо цікаво проходять в інноваційному центрі Головного управління освіти та науки м.Києва (начальник Управління Б.Жебровський, зав. інноваційного центру Л.Ващенко). Усі київські осередки проєкту "Школа-родина" презентують за графіком свою роботу. Так, 21 січня 2002 р. ЗОШ №76 м.Києва (керівник проєкту Л. Наумчак) розкривала учасникам семінару функції структурних компонентів школи-родини:

I. Науково-методичного центру українознавства, який забезпечує школу науково-методичною літературою з питань експериментальної роботи та впровадження українознавства в систему роботи; створює картотеку сучасних педагогічних інновацій та технологій; розробляє тематику наукових робіт та досліджень з питань експерименту; є коригуючим центром між Інститутом українознавства та школою; допомагає у проведенні організаційно-виховної роботи (вечори, зустрічі, виставки, конференції).

II. Методичного об'єднання вчителів, що впроваджують українознавство як інтегруючу основу інших дисциплін у навчальний процес, і розробляють теми: вчителі початкових класів – "Дитина в рідному докiллi"; учителі математики, фізики – "Українці в науці"; учителі української мови та зарубіжної літератури – "Світочі національного духу"; учителі історії та правознавства – "Історія України в постатях"; учителі хімії, біології, географії – "Україна. Природа і екологія"; учителі англійської мови – "Україна й українці в світі"; учителі музики й образотворчого мистецтва – "Духовна культура українців"; учителі трудового навчання – "Матеріальна культура українців"; учителі фізичного виховання – "Здоров'я нації – багатство держави".

III. Психологічної служби, яка здійснює діагностику та психологічну корекцію експериментальної роботи.

IV. Виховних центрів та гуртків: "Калиновий гурт", гуртки писанки, кераміки, петриківського розпису, танцювальний ансамбль "Вербиченька", жіночий клуб "Берегиня".

V. Педагогічної ради школи, що розробляє і затверджує план експериментальної роботи, його головні напрямки; заслуховує на своїх засіданнях питання про хід експериментальної роботи; коригує роботу методичних об'єднань.

VI. Батьківської ради, яка допомагає залучати батьків до навчально-виховного процесу в школі; вирішує питання спонсорської допомоги; допомагає у проведенні батьківського лекторію.

На уроці вчитель Воронська М.С. оприлюднила результат напрацювання всієї шкільної спільноти, розкриваючи, які вартісні прикмети, чесноти та обов'язки українця-громадянина-патріота поцінують і хочуть виховати в себе учні 7-го класу.

Психолог продіагностувала розуміння і засвоєння конкретних тематичних цінностей. На уроці учні визначали свої завдання на майбутнє.

Узагальнені результати дослідження

Школою-родиною називають себе багато шкіл в Україні, які не працюють в інститутському проекті, наприклад: про "Посвячення в козачата" у національній школі-родині м.Сіверськ-Донецька на Луганщині розповідає ж. "Людина і влада" №2-3 за 1999 р., с. 150; спецвипуск "Верховинських вістей" №5(9) 1997 р. для вчителів, учнів, батьків подає статтю зав. школою-садком "Школа-родина в школі-садку"; "Святкує школа-родина" (ЗОШ №234 м.Києва) повідомляє "Освіта Україна" №55 від 13.11.2001 р., газета "Директор школи" за №17(65) 1999 р. пише про ЗОШ №83 м.Києва, "Школа-родина – шлях у майбутнє". Ці матеріали свідчать, що ідея школи-родини Інституту українознавства підтримана педагогічною громадськістю нашої держави. Школу-родину сприймають як спосіб життя учнів, батьків, учителів, зорієнтоване на громадянсько-державне, етнонаціональне усвідомлення в родинному типі спілкування.

Українознавчі знання, що органічно входять у всі сфери життєдіяльності школи-родини: у навчальний план (вивчається самостійний інтегративний курс "Українознавство", усі предмети наповнені українознавчим змістом), у різні форми позакласної роботи, значно нарощують інтелектуально-інформаційний потенціал учнів, оскільки дітям послідовно, доступно розкриваються українознавчі концепції державотворення, демократичні концепції (толерантності, здійснення вибору, прояву ініціативи, громадянсько-державного управління тощо), гуманістичні (сутність буття людини) цінності людини (родинні, особистісні, етнічні, національні, демократичні, громадянські), валеологічні, культурологічні напрями розвитку тощо. Школа-родина будує свою життєдіяльність на основі єдності етнопедагогічних традицій, досвіду європейського шкільництва та інноваційних переважно інформаційно-технологічних нововведень західної освіти. Громадянсько-державне управління школою-родиною базується на тісній співпраці учнів, батьків, учителів, добродіїв школи, енергія яких спрямована на

оновлення школи, розвиток регіону через освіту. Школа-родина може бути самостійною і життєздатною (економічно і практично), що вона продемонструвала багатьма шляхами. Успіх проекту можна пояснити тим, що модель кожної школи передбачала участь багатьох людей у прийнятті рішень, а також тим, що в умовах трансформаційних процесів гуманізації й демократизації, він приділяє увагу проблемам етнонаціонального самоусвідомлення, самовираження. Проект відкриває перспективу творення родинно-шкільного типу шкільництва та її основи – школи-домівки.

Пройшовши етапи родинно-родового навчання і виховання, соціально організованого, відчуженого від сім'ї, в освіті постають перспективи нового родинно-шкільного типу шкільництва. Родинно-шкільний тип української національної освіти формується в культурно-інформаційній парадигмі, яка відтворює світоглядні, організаційні, технологічні, етнонаціональні прориви постіндустріального суспільства.